

Agrologistics - Agricultural Developing Force

Madaliev Abdulla Ahmedovich¹

Khalikov Suyun Ravshanovich²

Аннотация: Логистика ҳозирги замон ишлаб чиқаришини ривож-лантиришда драйверлик ролини ўйнамоқда. Шу сабабдан ушбу мақолада мамлакат қишлоқ хўжалигига агрологистика хизматларини жорий этиш заруриятлари ҳусусида фикр юритилади. Агрологистика хизматини йўлга қўйилиши қишлоқ хўжалигида агротехник қондаларни ўз вақтида ва сифатли амалга ошириш учун кенг имкониятлар яратади. Шунингдек, соҳада агрологистикани ташкил этишда қатор муаммо ва камчиликлар ҳусусида ҳам тўхталиб ўтилган ҳамда уларни бартараф этиш бўйича ҳам фикр-мулоҳазалар илгари сурилган.

Калит сўзлар: агрологистика, фермер хўжалиги, иқтисодиёт, ахборот, технология, молия, инфратузилма.

¹Doctor of Philosophy in Economics, Associate Professor of department of "Agrologistics" at Tashkent State Agrarian University

²Associate Professor of department of "Agrologistics", Candidate of Economic Sciences at Tashkent State Agrarian University

Кириш. Бозор иқтисодиёти шароитида логистиканинг аҳамиятини белгилайдиган иқтисодий, ташкилий-иқтисодий, ахборот ва техник омил-лари мавжуд. Буларнинг барчаси ўз хусусиятига кўра муайян вазифа-ларини адо этади. Логистикани жорий этишнинг муҳим аҳамияти шунда-ки, мамлакатда пул-товар муносабатларининг жадаллашуви, корхоналар ўртасидаги иқтисодий алоқаларнинг кенгайиши, ишлаб чиқариш инфратузилмаларининг ривожланиши, корхоналарнинг иқтисодий мустақиллигини таъминлаш билан билан боғлиқ.

Республикадаги реал иқтисодий тармоқлардаги субъектларнинг етарли даражада алоқага киришмаганлиги, ўзаро ҳамкорликдаги бирлаш-тирувчи кучга эга бўлмаганлиги, моддий оқимларнинг яхлит механизмининг ривожланмаганлиги шу куннинг долзарб масаласи бўлиб турибди.

Мавзуга оид адабиётлар шарҳи. “Логистика” сўзи деярли барча европа тилларида мавжуд бўлиб, лекин улар турлича маъно касб этади. Византия империясида логистикани қўллашдан мақсад “Армияда иш ҳақини тўлаш, эҳтиёжларни қондириш, уни тўғри қуроллантириш ва тақсимлаш, яъни ўз қуролли кучлари ҳаракати ва тақсимотига раҳбарлик қилиш”[6] деб таърифлаган бўлса [Г.Павеллек, 1993], бошқа олим ўз тадқиқотида [Г.В. Лейбниц, 1702]) бу матни “математик логика”[7] деб атади. XIX асрда [Антуан-Анри Жомини, 1861] логистикани “Ҳарбий қисмларда режалаштириш, назорат қилиш ва етказиб бериш, қўшинларни жойлаштириш жойларини аниқлаш, армия учун транспорт хизматлари ва бошқаларни амалга оширишда қўмондонликнинг амалий санъати сифатида таърифлайди”[8].

Тадқиқот методлари. Мақоладатизимли ёндашув, қиёсий ва таркибий таҳлил, мақсадли ва дастурий ёндашувлар, умумлаштириш усуллари қўлланилган.

Таҳлил ва натижалар.

- логистиканинг назарий ва амалий жиҳатлари ўргнилиб, уни қишлоқ хўжалигида қўллашнинг усуллари тавсия қилинган;
- бошқарувнинг логистик элементлари билан бойитиш зарурати далилланган;
- логистикани омилкорлик билан ташкил этишда ва корхоналар ўртасида интеграцион ва кооперацион фаолиятни ташкил этиш учун ҳудудий жамоатчилик бошқарувларини ташкил қилиш таклиф этилди.

Агрологистика – агросаноат секторини комплекс ривожлантирувчи самарали йўналиш ҳисобланади. У аграр ишлаб чиқариш, маҳсулотларни қайта ишлаш, матлубот (савдо) секторларини ўзида бирлаштиради. Улар бир-бири билан ишлаб чиқариш, технологик, иқтисодий, ахборот, молиявий, меҳнат ва бошқалар орқали ўзаро чамбарчас боғлиқ бўлади. Маҳсулот ва хизматлар айланадиган майдонда товарнинг ҳаракат жараёнларини, шу жумладан ахборот, транспорт ва молиявий жиҳатларни микро ҳамда макродаражаларда, яъни айрим корхоналар ва савдо-воситачилик тузилмалари ҳамда иқтисодиётнинг турли тармоқларида оптималлаштириш ва тартибга солиш масалалари билан шуғулланади.

Мамлакат қишлоқ хўжалигини барқарор ривожлантириш учун агрологистикани кенг жорий этиш борасида муайян ишларга қўл урилмоқда. Президент Ш. Мирзиёевнинг 2019 йил 29 июлда “Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чуқур қайта ишлаш ва озиқ-овқат саноатини янада ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги [1] ҳамда

2020 йил 11 августда “Халқаро тикланиш ва тараққиёт банки ҳамда халқаро тараққиёт уюшмаси иштирокида “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш” лойиҳасини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”[2] қарорлари қабул қилинди. Ушбу қарорларга асосан 2019 – 2024 йилларда 3 млн тонна қувватга (367 млн. доллар) эга бўлган 8 та йирик ва 424 минг тонна қувватга эга бўлган 39 та замонавий агрологистика марказларини ташкил этиш белгиланган.

Жадвал

2021 йилда ишга туширилиши режалаштирилган агрологистик марказлар¹

№	Худудлар номи	01.01.2021 йил		2021 йил жами режаси		01.01.2022 йил	
		сони	минг.тн	сони	минг.тн	сони	минг.тн
Республика бўйича:		51	737,6	20	282,1	71	1019,7
1	Қорақалпоғистон Республикаси	3	19	1	5	4	24
2	Андижон вилояти	3	77	3	27,1	6	104,1
3	Бухоро вилояти	4	55	3	55	7	110
4	Жиззах вилояти	3	26			3	26
5	Қашқадарё вилояти	2	8			2	8
6	Навоий вилояти	1	5,5			1	5,5
7	Наманган вилояти	3	26,8	2	35	5	61,8
8	Самарқанд вилояти	7	161,1	3	46	10	207
9	Сурхандарё вилояти	8	111,3	2	55	10	166,3
10	Сирдарё вилояти	3	81,3			3	81,3
11	Тошкент вилояти	1	10	2	33	3	43
12	Фарғона вилояти	9	102,4	3	16	12	118,4
13	Хоразм вилояти	3	24,2			3	24,2
14	Тошкент шаҳар	1	30	1	10	2	40

Ресурслар билан таъминлаш омбор инфратузилмаси имконият-ларидан янада тўлароқ фойдаланиш учун товар айланиши ҳажмларини шу жумладан фаолият турлари ва хизматларни диверсификация қилиш (янги харидоргир товарларни муомалага чиқариш, тақчил маҳсулотларнинг ўз ишлаб чиқаришини ривожлантириш, янги хизмат турларини ўзлаштириш ва б.) ҳисобига изчил кўпайтириш лозим. Бу АСМ учун мўлжалланган моддий-техника воситаларининг асосий номенклатурасига амортизация ажратмаларини камайтириш имконини беради.

Хизмат кўрсатиш тармоқлари, қишлоқ хўжалик маҳсулотини тайёр-лаш, сақлаш ва транспортда ташиш тармоқлари жадал суръатларда ривож-ланиши ва самарали фаолият кўрсатишини таъминловчи чора-тадбирлар тизимини белгилаш лозим. Бунда инфратузилманинг транспорт, идиш хўжалиги, сақлаш ва тайёрлов каби ўзаро боғланган бўғинлари комплекс ривожланишини таъминлаш назарда тутилади. Инфратузилма қишлоқ хўжалиги ҳамда АСМ бошқа бўғинларининг ривожланиш имкониятларини

¹Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалиги вазирлиги маълумотномаси.

ҳисобга олган ҳолда шакллантирилиши лозим.

Логистика – бу харажатларни қисқартириш йўллари излаш, моддий таъминот, маҳсулотни сақлаш ва сотиш, маркетинг фаолиятини яхшилаш, таъминотчилар, истеъмолчилар, етказиб берувчилар ўртасида ўзаро алоқани мустаҳкамлаш, моддий оқимлар ҳаракати технологиясини такомиллаштириш каби йўналишлар орқали амалга ошади. Энг муҳим мақсад – харажатларни минималлаштириш ва фойдани максималлаштиришдир.

Логистика марказларининг асосий функцияси қуйидагилардан иборат:

- қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қабул қилиб олиш;
- маҳсулотларнинг товар партияларини бутлаш;
- маҳсулотни дастлабки қайта ишлашни ташкил этиш ва ишлов бериш;
- маҳсулотларнинг улгуржи савдосини ташкил этиш;
- маҳсулотлар кўргазма ярмаркалари, маркетинг тадбирлари ва ҳосил байрамларини уюштириш.

Ҳудудларда фермер хўжаликлари сони кўп бўлишига қарамай, улар майдалиги туфайли маҳсулотлари кам. Улар етиштирган ҳосилни катта харидорларга сотиш учун бир қанча фермер хўжаликларининг маҳсулотларини жамлайдиган логистик марказлар зарур. Бу марказлар маҳсулотларни қабул қилиб олиши учун зарурий сақлаш ва бошланғич қайта ишлаш имкониятларига эга бўлиши лозим.

Агрологистика агросаноатни барқарор ривожлантиришда фавқулод-да муҳим роль ўйнайди. Ҳудудларда агрологистика хизматини ташкил этиб, фермер хўжаликлари билан маҳсулот ишлаб чиқариш, уни қайта ишлаш, юкларни ташиш, савдо ва бошқа масалаларда занжирли алоқа ўрнатиш керак. Яъни, бунда агрологистиканинг элементлари бўлган автотранспорт хизмати, ишлаб чиқаришга техникавий-сервис хизмати, қайта ишлаш ва сақлаш, маҳсулотни харид қилиш ва сотиш, экспорт қилиш билан шуғулланувчи тузилмани вужудга келтириши лозим.

Маълумотларга кўра, Ғарбий Европада маҳсулот ишлаб чиқаришга кетадиган вақтнинг деярли 98 фоизи моддий-техник-таъминот йўналиш-лари (хом-ашёни етказиб бериш, тайёр маҳсулотларни ташиш, уларни омборларга жойлаш ва сақлаш)га сарф бўлади. Умумий вақтдан ишлаб чиқаришга атиги 2 фоизгина, транспортировкага 50 фоиз сарфланади. Бундан ташқари Ғарбий Европа мамлакатларида барча фаолиятлар учун моддий-техник таъминот билан бўладиган харажатлар миллий ялпи маҳсулотнинг 13 фоиз қиймати миқдорини ташкил қилади. Бу қийматнинг тақсимооти қуйидагича: транспортировкага 41 фоиз, маҳсулотни сақлашга 21 фоиз, моддий захираларга 23 фоиз, маъмурий харажатларга 15 фоиз сарфланади”[3].

Логистиканинг ҳали ҳануз ягона муайян талқини йўқ. АҚШнинг логистика менежменти кенгаши уни қуйидагича тарифлашни тавсия этади: “Логистика — бу менежментнинг интеграл қуроли бўлиб, стратегик, тактик ва оператив бизнес мақсадлари, яъни истеъмолчиларнинг маҳсулот ва хизматларга бўлган пировард талабаларини кондириш, материал ва сервис хизматлари оқимини бошқариш ҳамда бу оқимни ахборот ва молиявий маблағлар билан таъминлашга айтилади”[4].

Агросаноат секторида ишлаб чиқариш агрологистикасини 4 та бўлимга ажратиш мақсадга мувофиқ.

I. Ишлаб чиқариш:

- ер ҳайдаш;
- экиш;
- агротехник ишлов бериш;
- йиғиб-териб олиш каби ишлар.

II. Таъминот:

- уруғ, янги навлар, зотли моллар;
- минерал ўғитлар;
- ёнилғи-мойлаш материаллари;
- техника ва механизмлар;
- эҳтиёт қисмлари ва бошқалар.

III. Транспортировка, сақлаш ва қайта ишлаш:

- маҳсулотлар ва бошқа юкларни ташиш;
- маҳсулотларни ғамлаш, омборларга жойлаш ва сақлаш;
- совуқхоналар ташкил этиш;
- маҳсулотларни қайта ишлаш, қадоқлаш ва ҳоказолар.

IV. Маҳсулотларни сотиш ва маркетинг фаолияти:

- тайёр маҳсулотни харид қилиш ёки харидорлар топиш;
- бозорни ўрганиш;
- реклама;
- фермерларга маҳсулот етиштириш бўйича асосли таклифлар тайёрлаш, ахборот билан таъминлаш ва бошқалар.

Агрологистикани тахминан шундай тизим асосида ташкил этиш кўплаб муаммоларни малакали ҳал этиш имконини беради. Масалан, ҳудуддаги фермер хўжалиklarини уруғ билан таъминловчи мутахассис уруғни фермерга нисбатан яхшироқ тушунади. Ёки етиштирилган маҳсулотни сотиш бўйича логистика хизматида кўпроқ маълумот бўлади ва ҳоказо. Бу билан ишлар барча жабҳаларда тизимли ва омилкорлик билан ташкил этилади. Одатда юқорида таъкидлаб ўтилган биринчи бўлим логистиканинг функционал вазифасига киритилмайди. Агар бу бўлим ҳам агрологистиканинг таркибидан ўрин олса, агротехнологик тадбирлар тўлақонли амалга оширилади.

Агрологистика фермер хўжалиklarининг фаолиятига кириб бориб, экин экишни режалаштириш, муддатларини оптималлаштириш, уруғ навларини танлаш, агротехник ишлов бериш, йиғиб-териб олиш, маҳсулотларни ташиш, сақлаш, қайта ишлаш ва сотишга қадар бўлган жараёнларда яқин кўмакчи бўлиб иштирок этиши учун агрологистика малакали кадрлар билан бутланган бўлиши зарур. Маҳсулотлар рақобатбардош бўлиши

учун иштирокчилар ишга алоҳида субъектлар сифатида эмас, ягона интеграллашган тизим сифатида ёндашиши керак.

Агрологистика хизмати йўлга қўйилмаса, экин майдонлари ўз вақтида ҳайдалмаса, ёки экин экилмаса, агротехник тадбирлар бажарилмаса, ҳосил ўз муддатида йиғиб-териб олинмаса, сақланмаса ёки қайта ишланмаса, уларни сотиб, кўзда тутилган миқдордаги фойдани олиб бўлмайди.

Айни пайтда логистикани ташкил этиш тизимида қуйидаги муаммолар мавжуд:

- техника ва транспорт хизматлари кўрсатиш тизими йўқ;
- худудларда йўл ва йўл хўжалиги фаолияти талабга жавоб бермайди;
- ташишда ахборот тизими йўлга қўйилмаган;
- жойларда омборлар, музхоналар етишмайди;
- қайта ишлаш саноати ривожланмаган;
- маркетинг хизмати етарли даражада ташкил этилмаган ва ҳоказо.

Транспорт-экспедиция отрядлари ва локал қишлоқ хўжалиги терминаллари тузиш лозим. Натижада фермер хўжаликлари билан бир қаторда томорқа хўжаликларининг ҳам маҳсулотларини ташиш, сотиш, қайта ишлаш мумкин бўлади. Ахборот консалтинг хизматларини йўлга қўйиш билан фермер, деҳқон ва томорқа хўжаликларини тегишли маълумотлар билан таъминлаш имкони туғилади.

Айни даврда ахборот-коммуникация технологиялари тобора ривожланиб бораётган экан, агрологистика фаолиятини ҳам жадаллик билан ривожлантириш ва ортда қолган даврни тезда босиб ўтиш зарур. Бунинг учун соҳага рақамли агрологистикани жорий этиш лозим. Бунга барча шарт-шароитлар ва имкониятлар мавжуд.

Агрокластер, кооперацион жамиятлар, агротехнопарк, агрологистика хизматларини ташкил этишда фермер, деҳқон хўжалиқларива томорқа ер эгалари кенгашиоператорлик ва мувофиқлаштириш вазифаларини бажариши керак. Бундай ташкилотлар ишлаб чиқаришда ҳалал бераётган объектив ва субъектив омилларни бартараф этиш, меҳнат унумдорлигини ошириш, харажат ва исрофгарчиликларни қисқартириш, самарадорликни оширишда катта роль ўйнайди.

Хулоса. Давлатимиз Бутунжаҳон савдо ташкилотига аъзо бўлиш учун тараддуд кўраётган экан, бунинг учун агросаноатни комплекс ривож-лантириш ва бунда агрологистиканинг ривожланиши муҳим аҳамият касб этади.

“Айни пайтда агросаноат секторида худди шундай ҳолат мавжуд. Битта қишлоқ хўжалиги атрофида кўплаб тузилмалар ўз фаолиятини алоҳида-алоҳида ташкил этмокда. Булар фермер хўжаликлари, МТП, сув-дан фойдаланувчилар уюшмаси, таъминот ташкилотлари ва бошқалар. Уларнинг ҳамкорлигида ўзаро боғлиқлик етишмайди. Улар турли тузилмалардан иборат бўлганлиги учун ишга муносабати ҳар хил. Бу эса био-логик хусусиятли экинларни етиштиришда ўзига хос талабларга жавоб бермайди. Шу сабабдан қишлоқ хўжалигини ривожлантириш муаммо-лигича қолмокда” [5].

Тузилмаларнинг интеграцион фаолиятини йўлга қўйиш учун агросаноатни комплекс ривожлантириш жамоатчилик уюшмаларини ташкил этиш зарурати ниҳоятда юқори.

Бунда фаолиятнинг юқори даражадаги уйғунлиги вужудга келиб, ривожланишнинг муҳим омили бўлиб хизмат қилади.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори 29.07.2019 й. N ПҚ-4406.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори 11.08.2020 й. N ПҚ-4803.
3. Мадалиев А.А. “Агросаноатни комплекс ривожлантиришда бошқарувни демократлаштириш асослари” Монография. – Т.: Наврўз, 2018 й.
4. Кальченко А.Г. Основы логистики. – Киев: Знания, 1999.
5. Елисеев Е. Логистика покрывшая мир. Новая концепция руководства предприятиями // Маркетолог. 2000. №9. –С12-13.
6. https://studref.com/625086/logistika/istoriya_razvitiya_logistiki.
7. https://studwood.ru/2177438/marketing/peredovye_ucheny_rossii_oblasti_logistiki_nauchnyetrudy#74.
8. https://studwood.ru/2177438/marketing/peredovye_ucheny_rossii_oblasti_logistiki_nauchnyetrudy#74.
9. https://studwood.ru/2177438/marketing/peredovye_ucheny_rossii_oblasti_logistiki_nauchnyetrudy#74.
10. Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалиги вазирлиги маълумотномаси